

PRÒLEG

Com la majoria d'Estats del món, el Regne d'Espanya s'ha configurat històricament i territorialment sobre les cendres de tot un seguit de grans conteses bèl·liques. En primer lloc les que, en lluita contra els musulmans d'al-Àndalus, van forjar els set territoris polítics cristians que articulaven la península Ibèrica a finals de l'edat mitjana: Portugal, Castella, Navarra, Aragó, Catalunya, València i Mallorca —els quatre darrers amb un mateix monarca, que regia conjuntament la Corona d'Aragó. Tots ells es governaven mitjançant les seues pròpies lleis i Corts —amb l'excepció de Mallorca, que en termes parlamentaris estava adherida a Catalunya— i tenien l'enaltit títol de regne —llevat del Principat de Catalunya, que no obstant això funcionava amb un caràcter clarament «regnal» segons la terminologia emprada per Susan Reynolds (1984)—, unes condicions que no eren tan habituals com podria pensar-se en una Europa dominada per ducats, marquesats, repúbliques urbanes i altres tipus de senyories territorials, en la qual hi havia a penes una dotzena més de regnes amb Corts, com ara Escòcia, Anglaterra, França, Noruega, Dinamarca, Suècia, Sicília, Nàpols, Sardenya, Bohèmia, Hongria i Polònia.

Tots aquells diversos regnes ibèrics van acabar per unir-se en una mateixa Corona entre finals del segle xv i finals del xvi, encara que, orgullosos del seu diàleg directe amb els reis, ho van fer en forma d'una Monarquia Hispànica composta, que va mantindre —en un context d'inevitable avanç de l'autoritarisme reial— la pluralitat històrica de la seua autonomia territorial. De fet, a mitjan segle xvii Catalunya va estar a punt de deslligar-se'n en el marc de la guerra dels Segadors, mentre que Portugal ho va fer com a conseqüència de la guerra de la Restauració, per la qual cosa la successió dinàstica dels Àustries als Borbons que es va produir a començaments de la següent centúria es va donar ja en el marc territorial ibèric que ha perdurat fins als nostres dies. Encara més, aquell canvi va ocasionar una nova i gran guerra, la de Successió, el resultat de la qual va establir les bases de l'Espanya contemporània, amb la supressió a través dels Decrets de Nova Planta dels ordenaments jurídics i parlamentaris d'Aragó, Catalunya, València i Mallorca i el desenvolupament d'un Estat fortament absolutista, centralista i castellanocèntric.

Conseqüentment, el nou Estat liberal que el va substituir en el context de la guerra del Francès de 1808-1814 i de les revolucions i contrarevolucions posteriors va mantindre aquella perspectiva territorial i la va refermar a través de les noves províncies creades en 1833 sota el ferri control del poder central. No només això, sinó que a més a més les Guerres Carlines de les dècades centrals del segle xix van acabar amb bona part de l'autonomia territorial que havien mantingut les Províncies Basques i Navarra, que no s'havien vist afectats per l'anterior Nova Planta. Amb tot, l'evident permanència de grups etnoculturals diferenciats i el fracàs d'aquell Estat fortament centralitzat, especialment colpit per la Crisi de 1898, va conduir al desenvolupament de regionalismes i nacionalismes alternatius a l'espanyol, en especial a Catalunya, el País Basc i Galícia, i a la formulació d'una nova organització territorial que va quedar reflectida en l'Estat

regional plantejat per la Segona República entre 1931 i 1939. No debades, durant aquells pocs anys es van aprovar sengles estatuts per als tres territoris esmentats —el gallec ja en l'exili—, encara que una nova i brutal conflagració, la Guerra Civil, va acabar amb aquella efímera excepció de la història contemporània espanyola i va tornar, amb el franquisme, al centralisme autoritari.

En certa manera, doncs, el nou Estat de les autonomies formulat per la Constitució de 1978, en el marc de la fi del règim franquista i la transició cap a una democràcia, tenia en compte tot aquell passat d'encontres i desencontres, mitjançant la creació d'un seguit d'autogovern amb certes competències, alguns d'ells basats en els antics territoris històrics o els grups etnoculturals que hem mencionat fins ací i d'altres completament inèdits dins de la trajectòria històrica de l'antiga Corona de Castella, com ara Cantàbria, la Rioja, Extremadura, Madrid o les conjuncions de Castella i Lleó i Castella-la Manxa. No obstant això, aquest nou marc territorial s'ha vist recentment sotmés a una fortíssima tensió, com a conseqüència del xoc frontal entre el nacionalisme espanyol i el nacionalisme català, i la declaració d'independència aprovada —i immediatament suspesa— pel parlament autonòmic de Catalunya el 27 d'octubre de 2017. Ens trobem, per tant, en un moment de nova discussió entorn de l'organització de l'Estat, que previsiblement s'allargarà durant els propers anys i que gravita, d'una banda, entorn de les opcions que advoquen per una recentralització del poder i, d'una altra banda, entorn de les que advoquen, per contra, per un aprofundiment de la descentralització a través de la federalització.

Així les coses, en el present context no són ja pocs —ni febles— els discursos que pretenen amagar, obviar o fins i tot menysprear aquell passat hispànic de pluralitat i autonomies territorials que la mateixa història ens ensenya que difícilment es poden sepultar de manera terminant, ni tan sols per la força de les armes. En aquest sentit, els valencians som un d'eixos casos evidents d'autogovern històric, el qual es va allargar durant vora cinc segles, entre 1238 i 1707, sobre la base de les decisions preses inicialment per Jaume I, amb el suport d'una part important de les elits del regne i el desenvolupament progressiu de tota una estructura jurídica i institucional pròpia que va anar evolucionant durant aquelles mateixes centúries. És, precisament, el que hem tractat d'observar en aquest dossier, centrant-nos en alguns dels aspectes principals d'aquella constitució política material, que no només va posar part del poder en mans dels governants territorials, sinó que, a més a més, també va generar una identitat col·lectiva entre els habitants del mateix regne, que, evidentment transformada per la història, ha arribat fins a l'actualitat (Baydal, 2016).

En concret, el primer dels articles, de Vicent Garcia Edo, aborda un llarg debat historiogràfic sobre si el primer gran corpus legislatiu valencià, la *Costum o Furs de València*, estava pensat abans de la seua promulgació en 1238 en exclusiva per a la ciutat homònima o ja per a tot el regne, que llavors —en plena guerra de conquesta contra els musulmans— es preveia des del riu Sénia fins a la serra de Biar. L'acurada anàlisi que en fa l'autor, a través d'un avanç parcial de la seua tasca de reconstrucció del conjunt textual original, sembla deixar poc lloc al dubte: Jaume I, independentment de les dificultats posteriors, va voler atorgar ja des del principi un nou codi de lleis, inspirat en la recuperació del dret romà, no només a l'esmentada urbs sinó al conjunt del territori

regnícola. Era el començament, en tot cas, d'un llarg procés de desenvolupament jurídic i institucional, el segon gran pas del qual va ser la reunió d'unes Corts valencianes pròpies a partir de la dècada de 1260, amb una capacitat legislativa que, no obstant això, no es va consolidar fins a la de 1330, com nosaltres mateixos exposem en el segon dels articles que trobareu a continuació. Particularment, hi tractem d'examinar amb cert detall tot aquell procés, no exempt de dificultats i de particularitats originades per l'evolució de les diverses lluites pel poder que tingueren lloc dins del regne.

En relació amb això, en el present dossier hem mirat al mateix temps de fugir de les visions excessivament estàtiques i unívokes sobre el dret i el règim forals, incloent també, per exemple, l'anàlisi per part de Manuel Febrer Romaguera de les opinions del jurista del segle xv Pere Belluga, sovint totalment contràries a la tradició furista valenciana, en el marc de l'avanç dels corrents reialistes i autoritaristes de finals de l'edat mitjana i començaments de l'època moderna. En tot cas, això no va impedir l'aparició i el desenvolupament d'institucions governades per les elits del regne que eren cabdals en l'administració del territori, com ara la Diputació del General o Generalitat, que ací és analitzada en els seus orígens i funcions hisendístiques i polítiques per part de Laura Peris, o les diverses juntes dels estaments valencians, el marge d'actuació de les quals és posat en relleu per Sergio Villamarín per a la segona meitat del segle xvii, encara que moltes vegades mitjançant unes accions allunyades dels interessos majoritaris de la societat. De fet, també Miquel Fuertes evidencia per a la mateixa època que la Corona va anar potenciant un sistema de govern que li era netament favorable, en un context d'enfortiment del poder reial i central, que, no obstant això, va mantindre vius certs canals de diàleg polític amb les elits regnícules.

No debades, segons mostra Javier Palao amb la detallada reconstrucció de la tasca compiladora que es va dur a terme durant l'època moderna, impulsada per les institucions del regne però també per la mateixa Corona, el dret foral valencià conservava una vitalitat gens menyspreable encara a les vespres de la guerra de Successió, a començaments del segle xviii. Tanmateix, va ser llavors, com hem apuntat, quan, sobre els odis i les destruccions causades per aquell conflicte bèl·lic i civil, es va produir un brusc gir cap a un nou Estat encara més autoritari i centralitzat des de la cort reial de Madrid. De fet, en el cas valencià allò encetà un llarg període de més de 270 anys sense dret ni institucions pròpies, ni autonomia territorial, que evidentment també cal estudiar a fons per entendre l'evolució del fet col·lectiu valencià dins de l'Espanya contemporània. En aquest sentit, més enllà de la integració dels grups de poder en les estructures resultants de la Nova Planta primer i del nou sistema liberal i provincial del segle xix després, el cert és que almenys parcialment es va mantindre —adaptant-la als nous temps— la identitat col·lectiva heretada d'aquell antic Regne de València, de manera que, com en altres llocs de l'Estat, també ací van acabar sorgint corrents polítics favorables a la descentralització al llarg del primer terç del segle xx, que van plantejar diversos Estatus regionals durant la Segona República, finalment truncats per la Guerra Civil (Aguiló, 1992).

Fet i fet, aquell passat com a territori històric entre 1238 i 1707 és també el que va fonamentar el nou autogovern valencià forjat al caliu de l'Estat de les autonomies referendat en 1978: «Aprovada la Constitució espanyola, és, en el seu marc, on la tradició valenciana provinent de l'històric Regne de València es troba amb la concepció moderna

del País Valencià i dona origen a l'autonomia valenciana» (Preàmbul de la Llei Orgànica 5/1982, d'1 de juliol, d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana). Com hem indicat, però, unes quatre dècades després la mateixa configuració autonòmica està sotmesa a discussió i, de fet, l'anul·lació del Tribunal Constitucional de la competència legislativa valenciana en matèria civil recollida pel nou Estatut de 2006 —que s'inspirava en el mateix passat històric d'autogovern dels valencians— és una bona mostra dels límits marcats per les concepcions més centralitzadores de l'Estat. Ho analitza Francesc de Paula Blasco en el darrer dels articles ací inclosos, en el qual troba com a motiu principal «una tendència a la recentralització de competències». Tot plegat, és en aquesta dicotomia entre recentralització i federalització en la qual, com comentàvem, s'està establint el debat implícit o explícit (Boix, 2018) sobre els possibles canvis constitucionals en l'organització territorial de l'Estat.

En relació amb això, la mirada al passat que oferim en el present dossier ens convida a pensar històricament, també des d'una perspectiva valenciana, eixes transformacions políticoterritorials que s'albiren en el futur col·lectiu de la ciutadania espanyola.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, L. (1992): *Els Avantprojectes d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana*, València, Corts Valencianes.
- BAYDAL, V. (2016): *Els valencians, des de quan són valencians?*, Catarroja, Afers.
- BOIX, A. (2019): «La cuestión territorial en España: entre la reforma constitucional posible y la necesaria», L. Estupiñán, G. Moreno i A. Montiel (coords.), *La cuestión territorial a debate: España y Colombia*, Bogotá, Universidad Libre, 25-79.
- REYNOLDS, S. (1984): *Kingdoms and Communities in Western Europe, 900-1300*, Oxford, Clarendon Press.

Vicent Baydal Sala (baydal@uji.es)
Universitat Jaume I